

MOȘTENIREA ISTORICĂ A LUI DIMITRIE CANTEMIR ȘI CONTEMPORANEITATEA

Dr. Victor ȚVIRCUN

THE HERITAGE OF DIMITRII KANTEMIR AND CONTEMPORANEITY

Dimitrie Cantemir (1673-1723), Moldavian ruler, Prince of the Russian and Habsburg Empires, world renowned thinker and scientist, the 335th anniversary of whom we celebrate, is one of the most eminent personalities of our past.

Raised and educated in Constantinople – the capital of diverse world civilizations, the crossroads of many religions, languages and cultures – Cantemir had gained, from one hand, the wisdom and diversity of the East, and on the other hand had achieved the encyclopedic knowledge and rationalistic logic West. Particularly this symbiosis had formed Dimitrie Cantemir as the first integrationist European scientist. He was leading the way in writing new fundamental studies in political, social and spiritual history of the Moldavian Principality and Ottoman Empire. His volumes were the handbooks of many generations of the European scientist. These works had determined for decades the methods and content for the scientific researches of the European schools of Eastern studies.

Dimitrie Cantemir is an exceptional phenomenon for his period. In the era of military opposition between the Christian West and Muslim East, he had taken upon himself the role of a liaison between the two huge cultures, enriching each of them with new knowledge, and at the same time awakening the interest and the need for studying and reciprocal understanding of each other's particularities.

Dimitrie Cantemir (1673-1723), domnitorul moldovean, principe al Imperiului Rus și al Imperiului Habsburg, savant și gânditor de nivel mondial, al cărui aniversare a 335-a o marcăm, este unul dintre exponenții eminenți ai trecutului nostru.

Crescut și educat la Constantinopol – capitala mai multor civilizații, intersecția numeroaselor religii, limbi și culturi – Cantemir a absorbit, pe de o parte, înțelepciunea rafinată, diversitatea și policromia Orientului, iar pe de altă parte – cărturăria savantă, cunoștințele enciclopedice și logica raționalistă a Occidentului. Anume această simbioză l-a format pe Dimitrie Cantemir – primul savant integraționist european. Lui îi aparține pionieratul în scrierea unor lucrări fundamentale de istorie politică, socială și spirituală a Principatului Moldav și Imperiului Otoman, care timp de un secol au fost cărțile de căpătâi ale câtorva generații de savanți europeni. Aceste lu-

crări au determinat pe decenii înainte direcțiile, metodele și conținutul cercetărilor științifice ale școlii europene de orientalistă.

Pentru primă dată, în fața științei istorice europene a fost prezentată istoria unor țări și a unor popoare puțin sau deloc cunoscute. Meritul lui Dimitrie Cantemir e că le-a descris complex, acumulând atât cunoștințe vaste despre plasarea lor geografică, natura, rezervele naturale, gospodărie, cât și date despre societate, structura ei demografică, caracteristica trăsăturilor specifice ale poporului, obiceiuri și tradiții. Cele menționate ne permit să-l considerăm pe Dimitrie Cantemir unul dintre fondatorii științei etnografice europene.

Este important de accentuat că evenimentele istorice și politice, expuse în operele lui Dimitrie Cantemir, nu sunt lipsite de prezența principalului creator și arhitect al lor – omul. Caracteristicile și evaluările sale date mai multor personaje istorice, demnitari de stat și domnitori ai diferitelor state de pe timpul său, continuă până astăzi să prezinte un deosebit interes pentru cercetătorii care studiază istoria Moldovei, Țării Românești și Imperiului Otoman din a doua jumătate a sec. XVII – primul sfert al sec. XVIII. Fiind un mare umanist, el a revărsat acest sentiment asupra istoriei, populând-o cu oameni vii, cu interesele și năzuințele lor, acțiunile pozitive și negative. În operele lui istoria a căpătat sufletul și spiritul epocii, iar portretele personalităților istorice, subtile și impresionant de exacte, pe care le realizase Dimitrie Cantemir s-au constituit într-o filă nouă în istoriografie.

Îmbogățind știința europeană cu date noi despre Orientul Apropiat, savantul-enciclopedist a adus concomitent o contribuție inestimabilă la dezvoltarea culturii muzicale a Imperiului Otoman. Opera lui muzicologică, scrisă la începutul secolului al XVIII-lea, a avut o dublă semnificație. Pe de o parte, acumulând și publicând diferite piese muzicale ale predecesorilor și contemporanilor săi, el a contribuit la menținerea, păstrarea și perpetuarea în timp a unui bogat strat al culturii muzicale turcești populare și de salon. Pe de altă parte, opera lui Dimitrie Cantemir a deschis o nouă filă în cultură muzicală a Imperiului Otoman, asigurând trecerea de la transmiterea creației muzicale prin metoda auditivă, la folosirea sistemului de note muzicale.

Dimitrie Cantemir a fost un fenomen excepțional pentru timpul său. Într-o perioadă a opoziției militare și politice dintre Occidentul creștin și Orientul musulman, el și-a asumat rolul de verigă de legătură între cele două mari culturi, îmbogățindu-le reciproc cu noi cunoștințe, trezind interesul și nevoia de a se studia și a se înțelege una pe alta. Pentru prima dată Imperiul Otoman i-a fost prezentat cititorului european nu în calitate de dușman și inamic potențial, ci ca o țară bogată în tradiții istorice, culturale, politice și spirituale.

Vorbind despre cititorii și savanții europeni nu trebuie neglijat stratul intelectual din Turcia. Bogata paletă de evenimente, fapte, date și persoane pre-

zentate în lucrarea *Înflorirea și descreșterea Imperiul Otoman* trezește un interes viu în rândurile populației turcice. Drept confirmare a celor spuse servește faptul, că în ultimii 50 de ani, numai în Republica Turcia această lucrare remarcabilă a lui Dimitrie Cantemir a obținut șase ediții, ultima fiind în anul 2002.(1) Atât opera menționată, cât și o altă lucrare a marelui savant moldovean – *Sistemul religiei mahometane* – este o splendidă probă de toleranță științifică, deloc specifică pentru istoriografia europeană atât din secolul XVIII, cât și din epoca contemporană.

Meritele lui Dimitrie Cantemir în fața culturii, gândirii istorice și filozofice a lumii nu-i umbresc nicidecum faptele de fiu credincios al religiei ortodoxe și de adevărat patriot al Moldovei. Se pare că în toată istoria de 650 de ani ai țării noastre personalitatea lui, ca anvergură și importanță, poate fi comparabilă doar cu cea a lui Ștefan cel Mare și Sfânt. „Fiind plin de vitejie în timpul primejdiei, rezistent la loviturile vieții... făcând faptele mari cu mijloace mici”(2) prin geniul militar și talentul politic Ștefan-Vodă a introdus Țara Moldovei în rândul statelor europene importante din a doua jumătate a sec. XV – începutul sec.XVI, obligând să țină cont de interesele ei mai multe țări care o întreceau și ca dimensiune, și la numărul de oșteni. Anume pe vremea lui Ștefan cel Mare și Sfânt Europa a aflat de Moldova și a recunoscut-o drept un actor eficient și plenipotențiar pe arena relațiilor politice și militare internaționale.

Peste două veacuri Dimitrie Cantemir îi repetă performanța. Dar, spre deosebire de marele său compatriot, el a folosit drept armă pentru atingerea scopului trasat nu sabia ascuțită și diplomația iscusită, ci pana, hârtia și arta literară. Pentru prima dată după Ștefan cel Mare, prin lucrările sale de filozofie, istorie și geografie, el a obligat Europa să vorbească despre Țara Moldovei, a trezit interesul pentru ea din partea celor mai distinși gânditori și savanți ai secolului al XVIII-lea.

Dorind fericire și prosperitate patriei sale, el aspira s-o facă liberă și luminată, demnă de interesul și atenția oamenilor politici, cercetătorilor, literaților și călătorilor. A fost nevoie de câteva veacuri pentru ca aceste visuri ale domnitorului și iluministului moldovean să înceapă a fi aplicate în viață.

Descrierea moștenirii istorice a lui Dimitrie Cantemir va fi incompletă dacă nu vom aborda câteva probleme, scăpate din atenția cercetătorilor vieții și activității domnitorului Moldovei. În primul rând, este vorba de studiile lui Dimitrie Cantemir în domeniul teologiei și istoriei religiei. El devine primul savant european laic din sec. XVIII care dă publicității cugetările sale asupra Sfintei Scripturi și, totodată, folosind cunoștințele sale enciclopedice, prezintă cetățeanului european istoria principalelor dogme ale religiei islamice. Din păcate, până în prezent, lucrările lui Dimitrie Cantemir consacrate temei date, precum și influența lor asupra dezvoltării științelor umanitare din epoca sa, nu sunt supuse cercetării științifice.

A doua problemă, insuficient sau deloc studiată de biografi, este activitatea lui Dimitrie Cantemir în calitate de ctitor și făuritor al lăcașelor sfinte din Țara Moldovei și Rusia. Majoritatea absolută confirmă contribuția lui la zidirea bisericii Sf. Constantin și Elena de la mănăstirea greacă Sf. Nicolae din Moscova, precum și a bisericii Sf. Dumitru din orașul Dimitrov (regiunea Oriol). Totodată, studierea manuscriselor lui Dimitrie Cantemir, precum și a actelor administrației locale din Oriol, Kursk, Moscova ne oferă posibilitatea să constatăm că domnitorul moldovean și principele iluminat rus a ctitorit mănăstirea Sf. Nicolae din satul Urlaț județul Vaslui, închinată mănăstirii Vatapet din Sfintele Munte, precum și cel puțin 6 biserici în satele din regiunea Moscova, Kursk și Oriol (3). Această dragoste față de credința ortodoxă, față de tradiția și moștenirea spirituală i s-a transmis prin ereditate urmașilor lui Cantemir. Feciorul Matei construiește biserica în satul Ciornaia Griazi, fiica cea mai mare Maria – în satul Ulitkino, mezina Smaragda – spital și biserică la Moscova.

Dintr-o privire detașată viața și activitatea lui Dimitrie Cantemir a fost și este studiată destul de amplu – îi sunt consacrate zeci de cărți, mii de articole științifice și de popularizare (4). Dar, odată cu trecerea anilor, generații noi de savanți revizuiesc și studiază din temelie moștenirea științifică și literară a lui Dimitrie Cantemir, descoperind pagini inedite în biografia sa și în manifestările numeroaselor sale talente. Rămâne constantă doar contribuția incontestabilă a marelui fiu al poporului moldovenesc la cultura mondială, rolul lui în păstrarea datinii strămoșești, în menținerea și consolidarea statalității moldovenești.

Consider că a venit timpul ca moștenirea istorică, literară etc. a lui Dimitrie Cantemir să fie supusă unei cercetări științifice sistematice, în acest scop conjugându-se eforturile savanților din diferite țări unde a trăit și a activat ilustrul gânditor european sau unde se păstrează manuscrisele și corespondența lui.

A venit timpul, ca sub egida Academiei de Științe a Republicii Moldova să fie organizate și efectuate conferințe internaționale anuale cu genericul *Lecturile lui Dimitrie Cantemir* – un for științific care va valorifica pe deplin moștenirea științifică a marelui enciclopedist.

Bibliografie

1. Dimitri Kantemir. Osmanlı İmparatorluğu'nun yükseliş ve çöküş tarihi. İki cilt. İstanbul. Cumhuriyet kitapları. 2002.
2. Карамзин Н.М. История Государства Российского. Книга 2. Т.У1. М., «Книга», 1989. С.109.
3. Российский Государственный Военно-Исторический Архив . F& VUA& Ed& xr& 25& Hast; 18& Л. 4 и об.; Сronica Episcopiei Hușilor. IV. Huși, 1998. Pag.623-625.
4. Madan Ion. Dimitrie Cantemir. 1673-1723. Bibliografie. Chișinău, 1973.